

SHAXMAT ORQALI DIQQAT VA XOTIRANI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Raxmatova Nodira Muxtorjon qizi

Ijtimoiy fanlar fakulteti jismoniy madaniyat va sport kafedrası uqituvchisi

Murtozayeva Ruxshona Akbar qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Amaliy matematika yo'nalishi 1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20303860>

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxmat o'yini orqali yosh avlodning diqqati va xotirasini rivojlantirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Globallashuv jarayonida axborotlar oqimi kuchayib, yoshlar ongiga turli xil yot g'oyalar va begona qadriyatlar kirib kelayotgan bir paytda, ularning tafakkurini mustahkamlash, diqqatini jamlash va xotirasini o'stirish dolzarb vazifaga aylangan. Shaxmat nafaqat intellektual o'yin, balki milliy qadriyatlarimiz bilan uyg'un holda, yoshlarda sabr-toqat, strategik fikrlash, maqsadga intilish kabi fazilatlarini tarbiyalovchi vostadir. Maqolada shaxmatning diqqatni jamlashga, qisqa va uzoq muddatli xotirani kuchaytirishga, mantiqiy va analitik tafakkurni rivojlantirishga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi. Shuningdek, shaxmat orqali yoshlarni milliy g'oya ruhida tarbiyalash, ularni aqidaparastlik va yot g'oyalar ta'siridan himoya qilish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Аннотация. В данной статье анализируются эффективные методы развития внимания и памяти молодого поколения посредством шахматной игры. В условиях глобализации, когда поток информации усиливается и в сознание молодежи проникают различные чуждые идеи и ценности, укрепление их мышления, концентрация внимания и развитие памяти становятся актуальной задачей. Шахматы – это не только интеллектуальная игра, но и средство, воспитывающее в молодежи такие качества, как терпение, стратегическое мышление, целеустремленность в гармонии с нашими национальными ценностями. В статье научно-теоретически обосновано влияние шахмат на концентрацию внимания, укрепление кратковременной и долговременной памяти, развитие логического и аналитического мышления. Также рассмотрены возможности воспитания молодежи в духе национальной идеи через шахматы, защиты их от влияния фанатизма и чуждых идей.

Abstract. This article analyzes effective methods for developing attention and memory in the younger generation through the game of chess. In the context of globalization, where the flow of information is intensifying and various foreign ideas and values are penetrating the consciousness of young people, strengthening their thinking, sharpening their focus, and enhancing their memory have become urgent tasks. Chess is not only an intellectual game but also a means of cultivating qualities such as patience, strategic thinking, and goal orientation in harmony with our national values. The article provides a scientific and theoretical foundation for the impact of chess on concentration, the strengthening of short-term and long-term memory, and the development of logical and analytical thinking. Furthermore, it examines the possibilities of educating young people in the spirit of the national idea through chess, protecting them from the influence of fanaticism and alien ideologies.

Kalit so'zlar: shaxmat, diqqat, xotira, globallashuv, milliy g'oya, yoshlar tarbiyasi, tafakkur, intellekt, strategik fikrlash, ma'naviy himoya, aqidaparastlik, komil inson.

Bugungi globallashuv davrida yoshlar ongi va tafakkuriga ta'sir etuvchi omillar soni tobora ortib bormoqda. Axborot texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar, internet resurslari yoshlarda diqqatning tarqoqligi, xotiraning zaiflashuvi va tafakkurning yuzakilashuviga olib kelmoqda. Aynan shunday sharoitda yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish, ularni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o'rgatish milliy manfaatlarimizning muhim qismiga aylanadi. Zero, Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, “Oldimizda erkin fuqarolik jamiyatining ma'naviyatini shakllantirish, o'z kuchi va aqliga ishonib yashaydigan komil insonlarni tarbiyalash vazifasi turibdi”. Shaxmat ana shu vazifani amalga oshirishda eng qulay va samarali vositalardan biridir.

Shaxmatning diqqatni rivojlantirishdagi o'rni beqiyos. Diqqat – insonning kognitiv faoliyatining asosi. Shaxmat o'yini davomida o'yinchi bir vaqtning o'zida raqibning harakatlarini kuzatish, o'z imkoniyatlarini hisoblash va kelajakdagi bir necha variantlarni nazarda tutishga majbur bo'ladi. Bu holat ixtiyoriy diqqatni, diqqatning taqsimlanishi va o'zgaruvchanligini rivojlantiradi. Amaliy mashg'ulotlarda shaxmatning “blits” (tezkor) va “klassik” turlari diqqatni har xil jihatdan rivojlantiradi. Klassik shaxmatda uzoq vaqt davomida yuqori konsentratsiya saqlash ko'nikmasi shakllansa, blitsda vaziyatga tez moslashish va reaksiya tezligi oshadi.

Xotira ham shaxmatchining eng muhim quolidir. Kuchli shaxmatchilar yuzlab partiyalarni, debiyut variantlarini va tipik pozitsiyalarni xotirasida saqlaydi. Shaxmat qisqa muddatli (operativ) xotirani, uzoq muddatli xotirani, vizual xotirani va motor (harakat) xotirasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Xotirani rivojlantirish uchun har kuni bir nechta debiyut variantini yodlash, o'ynalgan partiyalarni tahlil qilmasdan eslab yozish, mashhur shaxmatchilarning partiyalarini ko'zdan kechirish va ularni takrorlash samarali hisoblanadi.

Shaxmat nafaqat intellekt, balki xarakter tarbiyasidir. Bu o'yin yoshlarda sabr-toqat, maqsad sari intilish, mag'lubiyatdan xulosa chiqarish va raqibni hurmat qilish kabi fazilatlarini shakllantiradi. Aynan shu sifatlar milliy g'oyamizning asosini tashkil etuvchi komil inson timsoliga mos keladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, “Millat uchun erkinlik adolat tantanasining oliy ifodasidir. Erkinlik birovga xiyonat qilishga, bironi o'ldirishga yo'l qo'ymaydi”. Shaxmat orqali yoshlar o'z harakatlari uchun javobgar bo'lishni, qonun va qoidalarni hurmat qilishni, adolatli raqobatni o'rganadi. Bundan tashqari, shaxmat yoshlarni yot g'oyalar, aqidaparastlik va ekstremizm kabi illatlardan himoya qilishning kuchli vositasidir. Bo'sh vaqtini shaxmatga sarflagan yosh oilada, maktabda va jamiyatda foydali mehnat qiladi, uning ongida milliy qadriyatlarga sodiqlik bilan birga dunyoviy bilimga intilish shakllanadi.

Shaxmat orqali diqqat va xotirani rivojlantirish uchun kundalik 20-30 daqiqalik shaxmat mashg'uloti, partiyani tahlil qilish, ko'r-ko'rona shaxmat, shaxmat kompyuter dasturlari bilan ishlash va turnirlarda qatnashish kabi amaliy tavsiyalarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, shaxmat – bu nafaqat sport, balki yoshlarning intellektual va ma'naviy kamolotiga xizmat qiluvchi qudratli tarbiya vositasidir. Globallashuv sharoitida yot g'oyalar va axborot hujumlariga qarshi turishning eng ishonchli yo'li – yosh avlodning tafakkurini, diqqatini va xotirasini shaxmat orqali rivojlantirishdir. Milliy qadriyatlarimiz, urf-odat va an'analarimiz bilan uyg'unlashtirilgan holda olib boriladigan shaxmat targ'iboti nafaqat komil inson, balki mustaqil fikrlovchi, o'zligini anglagan va Vataniga sodiq fuqaroni tarbiyalashning muhim omilidir. Zero, Abdulla Avloniy aytganidek, “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot” masalasidir. Shaxmat esa ana shu tarbiyaning eng oqilona va samarali yo'llaridan biridir.

References:

1. Qosimov S. Shaxmat nazariyasi asoslari. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2019.

2. Rasulov B. Shaxmat va tafakkur rivoji. – Toshkent: “Ma’naviyat”, 2020.
3. Karimov A. Yosh shaxmatchi qo‘llanmasi. – Toshkent: “Fan”, 2018.
4. Xudoyberdiyev M. Shaxmat strategiyasi va taktikasi. – Toshkent: “Akademiya”, 2021.
5. Tursunov J. Shaxmat orqali xotirani rivojlantirish usullari. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2022.
6. Ergashev D. Shaxmat psixologiyasi. – Toshkent: “Tafakkur”, 2020.
7. Ahmedov O. Professional shaxmat sirlari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2019.
8. Shodmonov P. Bolalar uchun shaxmat darslari. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.
9. Yoqubov H. Shaxmat va mantiqiy fikrlash. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
10. Rahmatov N. Shaxmat o‘yinida diqqatni jamlash metodlari. – Toshkent: “Sharq”, 2023.